

Tom I (wydany w 2004 r.) sporządzono na podstawie m.in. ksiąg metrykalnych pochodzących z 22 parafii: Annowola, Berezne, Binduga, Drużkopol, Jałowicze, Kalinówka, Katerburg, Kołki, Kowel, Ludwipol, Łuck-katedra, Łuck-garnizon, Maciejów, Nieświcz, Ostróg, Poddębce, Stara Huta, Szpanów, Torczyn, Włodzimierz-fara, Włodzimierz-kościół pojezuicki, Zaturce.

W 2005 r. ukazał się tom II opracowany na bazie 6 ksiąg pochodzących z dwóch parafii (Boremel i Łuck-katedra) oraz skorowidzów obejmujących parafie: Łuck, Hołoby, Jałowicze, Kisielin, Mielnica, Nabruska, Sokul, Wiszenki. W tomie tym umieszczono również wypisy dotyczące chrztów i ślubów z 14 parafii wołyńskich: Derażne, Hołoby, Jałowicze, Kisielin, Kołki, Koniuchy, Kowel, Łokacze, Sokul, Torczyn, Wiszenki, Wiśniowiec, Zaturce, Złoczówka.

Tom III, który ukazał się drukiem w 2006 r., zawiera obszerny skorowidz parafii łuckich oraz wypisy danych personalnych z zachowanych luźnych kartek dotyczących parafii Horochów i Włodzimierz. Dopełnieniem tegoż tomu są „Akta luźne”, gdzie autor zestawiał dane osobowe z zachowanych dokumentów, głównie pism kierowanych do proboszczów parafii katedralnej w Łucku i parafii w Kołkach przez Sekcję Archiwalną i Sekcję V Statystyczną łuckiej Kurii Biskupiej.

W roku bieżącym pojawił się na rynku księgarskim IV tom prezentowanej publikacji. Umieszczono w nim dane biograficzne osób z następujących parafii: Aleksandria, Berezne, Binduga, Dubno, Horochów, Jałowicze, Kazimirka, Kołki, Korytnica, Krupiec, Łysin, Międzyrzec Korecki, Młynów, Nieświcz, Niewirków, Ołyka, Ptycza, Radziwiłłów, Równe, Skurcze, Stepań, Szpanów, Tajkury, Targowica, Tuczyn, Zaturce, Złoczówka.

Prezentowana publikacja jest cenną pomocą do badań nad dziejami rodów wołyńskich, których członkowie rozsiani są po całym świecie. Należałoby również rozważyć jej publikację w wersji elektronicznej bazy danych, co niewątpliwie ułatwiłoby poszukiwania. Wyrazy uznania należą się autorowi, który udostępnił badaczom wyniki swej benedyktyńskiej pracy. Należy mieć nadzieję, że będzie on kontynuował swe dzieło.

Ks. Sławomir Zych

Mirosław U s t r z y c k i, *Ziemiańscy na Kresach 1864-1914. Świat wartości i postaw*, Kraków: Wydawnictwo Arcana 2006, ss. 406.

Upadek peerelowskiego tabu dotyczącego możliwości oficjalnego wyrażania pamięci wobec ziemiaństwa i Kresów zaowocował wzmożonym zainteresowaniem badawczym w zakresie tej tematyki¹. Jako pierwsi polskim ziemianom kresowym

¹ Badania nad polskim ziemiaństwem zapoczątkowała J. Leskiewiczowa w latach osiem-

w szerokiej perspektywie przyjrzeni się R. Aftanazy², D. Beauvois³, T. Epsztein⁴ oraz R. Jurkowski⁵. W ostatnim czasie do dzieł tych uznanych autorów dołączyła praca historyka młodego pokolenia Mirosława Ustrzyckiego.

Autor definiując pojęcie Kresów przyjmuje, że składało się na nie dziewięć guberni (wileńska, kowieńska, grodzieńska, mińska, mohylewska, witebska, wołyńska, podolska i kijowska), zaś ziemiaństwo jest dla niego wspólnotą połączoną więzami towarzyskimi i kulturowymi, paralele ekonomiczne są dla autora sprawą wtórną. Jak czytamy we Wstępie, przez świat wartości i postaw autor rozumie „wszystko to, czemu sami ziemianie w swym życiu nadawali znaczenie, jak i sposób, w jaki chronili cenne dla swej wspólnoty wartości i mierzyli się z tym co stawało na drodze ich realizacji” (s. 13).

Praca została podzielona na sześć rozdziałów. Pierwszy z nich, zatytułowany „Granice ziemiańskiej wspólnoty”, daje odpowiedź na pytanie, jakie płaszczyzny obejmowała kwestia identyfikacji warstwy ziemiańskiej, zarówno dokonywanej przez nią samą, jak również przez inne grupy społeczne. Do głównych czynników definiujących przynależność do wspólnoty ziemiańskiej została zaliczona przede wszystkim rodzina. Niewiele mniejsze znaczenie miały również relacje sąsiedzkie prowadzące do samoidentyfikacji przez łatwo dostrzegalne paralele uwidaczniające się przy okazji konkretnych problemów dotyczących wybranych przedstawicieli całego społeczeństwa kresowego. Ważną kwestią konsolidującą ziemiaństwo był stosunek do miejscowej arystokracji oraz wyłaniającej się z ogółu społeczeństwa warstwy inteligentnej. Wreszcie niemałe znaczenie miał ściśle powiązany ze sferą majątkową fakt bycia „obywatelem”. Kolejnym zagadnieniem uwypuklonym przez Ustrzyckiego jest szeroko pojęte życie kulturalne ziemianstwa kresowego. Został nakreślony kalendarz aktywności kulturalnej dworu kresowego, a następnie bazując na nim, autor przedstawił formy ekspresji, jakie ziemianie preferowali – od zainteresowań artystycznych, literackich i naukowych, przez uroczystości jubileuszowe i okresowe bale, po polowania i hazard. Ponadto autor – niezbyt fortunnie – w sferę rozważań dotyczących „doświadczeń kulturowych ziemian Kresów” włączył również wątek dotyczący edukacji ziemian, co wydaje się zbyt szeroką interpretacją frazy zawartej w tytule rozdziału. Najobszerniejszą częścią pracy Mirosława Ustrzyckiego jest rozdział zatytułowany

dziesiątych XX wieku. Pod jej redakcją ukazały się m.in.: *Ziemiaństwo polskie 1795-1945*, Warszawa 1985; *Ziemiaństwo polskie 1795-1945*, Warszawa 1988; *Ziemiaństwo polskie XX wieku*, t. I-VII, Warszawa 1992-2004.

² Por. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. I-XI, Wrocław 1991-1992.

³ Por. *Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie*, Paryż 1987; *Walka o ziemię. Szlachta polska na Ukrainie prawobrzeżnej pomiędzy caratem a ludem ukraińskim 1864-1914*, Sejny 1996.

⁴ Por. *Edukacja dzieci i młodzieży w polskich rodzinach ziemiańskich na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w II połowie XIX wieku*, Warszawa 1998; *Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemianstwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX w.*, Warszawa 2005.

⁵ Por. *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-Wschodnich 1864-1904. Działalność społeczno-gospodarcza*, Warszawa 2001.

„Naczelne wartości życia ziemiańskiego na Kresach”. Zostały szeroko omówione postawy wobec domu i rodziny, zaangażowanie w życie religijne, stosunek do wartości, jaką stanowiła ziemia, relacja do Ojczyzny i narodu oraz permanentne zbliżanie się do ziemiańskiego ideału „żywota człowieka poczciwego”. W rozdziale pt.: „Realizacja obowiązków obywatelskich i patriotycznych” znajdujemy ponownie kwestię edukacji ziemian, tym razem w kontekście jej wpływu na późniejszą modernizację majątków ziemskich. Zaprezentowana została również sprawa angażowania się ziemian w powstawanie i rozwój Towarzystw Rolniczych, jak również w odradzające się na początku XX wieku zorganizowane życie polityczne. Dalsza część pracy odnosi się do relacji dworu ziemiańskiego ze społecznością lokalną. Ustrzycki w swojej analizie akcentuje wielowątkowość tej koegzystencji – z jednej strony patriarchalna troska ziemian wobec stanu włościańskiego wynikająca z wielowiekowej tradycji, jak i bieżących kalkulacji, zaś z drugiej „niewdzięczność” chłopstwa, jeszcze bardziej wzmocniona po 1905 r. Niemalże miejsce autor poświęca tu także rozważaniom o budzącej się wśród mieszkańców wsi emancypacji klasowej, jak również niepokojom na tle wyznaniowym, podejmując próbę spojrzenia na te zagadnienia z perspektywy dworu. W ostatnim rozdziale tok narracji obraca się wokół zagadnienia stosunku ziemian kresowych do Rosji i Rosjan. Przedstawiony został problem awansu społecznego ziemianstwa przez karierę urzędniczą w aparacie państwa okupującego ziemie ojców, ponadto Ustrzycki nakreślił obraz stosunków sąsiedzkich między polskimi i rosyjskimi posesorami ziemskimi.

Podstawa źródłowa, na jakiej oparł swoje rozważania M. Ustrzycki, jest bardzo bogata. Jej trzon stanowi blisko pięćdziesiąt jednostek rękopiśmiennych o charakterze wspomnieniowo-pamiętnikarskim, pochodzących ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, a także z Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. Twórczość epistolarna ziemian kresowych – z wyjątkiem sporadycznych przykładów – została pominięta⁶. Oprócz archiwaliów autor sięgnął również po źródła drukowane o różnym charakterze – od broszur politycznych i publicystyki pisanej z punktu widzenia ziemiańskiego, przez dzienniki, pamiętniki, literaturę piękną i eseistykę aż po tytuły prasowe. Część źródłowa pracy została uzupełniona przez szeroki i kompletny wachlarz literatury przedmiotu.

Barwny, lecz także rzeczowy styl narracji Mirosława Ustrzyckiego, jak również pokaźna dokumentacja fotograficzna skutecznie zachęcają do sięgnięcia po tę wiele wnoszącą do badań nad polskim ziemianstwem pozycję krakowskich Arcanów.

Paweł Sieradzki

⁶ Jako powód tego wykluczenia autor podaje mniejszą reprezentatywność listów w stosunku do wspomnień i pamiętników. Ponadto, jak twierdzi Ustrzycki, korespondencja ziemian kresowych zawiera „niewiele treści istotnych z punktu widzenia celów badawczych pracy. Mają z reguły charakter sformalizowany, bądź ograniczają się do spraw błażych, użytecznych co najwyżej do odtwarzania życia codziennego, a i to w nie najwyższym stopniu” (s. 18-19).